

אלפי ילדים חרדים לומדים במוסדות ללא פיקוח בירושלים

מערך מוסדות לימוד חרדיים קיצוניים, נטולי רישיון או פיקוח, פועל בבירה. לאחרונה פרסמה העירייה הערכה כי כ-10,000 תלמידים מתחנכים במוסדות אלו, אך הרשויות אינן ממהרות לטפל בתופעה

אור קשתי 13.09.2015 14:36

כ-600 מטרים מפרידים בקו אווירי בין הבניין שברחוב שטראוס 26 בירושלים לבין מטה משרד החינוך ולשכת השר. עיריית ירושלים נמצאת במרחק כ-150 מטרים נוספים. למרות הקרבה הפיזית, בית הספר הפועל בבניין אינו מופיע במאגרי המידע של המשרד הממשלתי או הרשות המקומית, והוא חלק ממערך שלם של מוסדות חרדיים קיצוניים, נטולי כל רישיון או סוג של פיקוח, גם לא המינימלי ביותר.

ההתנהלות מתחת לרדאר הממשלתי ידועה זמן רב, אך לאחרונה פרסמה עיריית ירושלים, בפעם הראשונה, הערכה מספרית על היקף התופעה: 10,000 תלמידים. "משרד החינוך והעירייה בורחים כבר שנים מהתמודדות עם הבעיה, שרק הולכת ומחריפה", אומר גורם במשרד החינוך. בית הספר ברחוב שטראוס פועל בקומות השלישית והרביעית של הבניין, מעל משרדי בד"ץ העדה החרדית, מחלקת רישום הנישואין וועד הכשרות. במבט ראשוני, השולחנות והכיסאות נראים במצב תקין. לעומת זאת, קשה להיכנס לשירותים הצפופים, שנדמה שאינם ערוכים לשרת מאות ילדים, בגיל בית הספר היסודי. מדרגות הקומה העליונה מובילות, בסידור מאולתר, אל הגג. זוהי למעשה "חצר המשחקים" של בית הספר. אין כאן שום מתקן, וגם מעט מאוד צל. עשרות ילדים רצים, צוחקים ורודפים אחד אחר השני, בשטח קטן להחריד.

במוסדות חינוך נוספים, בעומק שכונת מאה שערים, המראות דומים: חדרים בבניינים ישנים, לפעמים גם במרתף, משמשים ככיתות, שירותים קטנים, וחצר שאיננה מוסדרת או מסודרת. המוסדות האלו קרובים יותר למודל של ה"חדר" החרדי-אשכנזי, כולל השימוש ביידיש על פני עברית. לפני כשנתיים ערכה לשכת הבריאות המחוזית של משרד הבריאות ביקורת באחד מבתי הספר. "נמצא כי שטח הכיתות קטן... מרפסות הבניין משמשות כחצרות, והשטחים אינם מספיקים", נכתב בחוות הדעת, "חסרים מתקנים למוצרי היגיינה, ובסמוך למוסד מוצבות מכולות אשפה, המשמשות עסקי מזון ומבני מגורים, ללא סגירה וללא פתרון ניקוז ושטיפה".

"אין שום התעסקות בילדים, חוץ מלימודי הקודש. לאף אחד לא אכפת אם אין חצר, שהאוכל שמגישים בצהריים הוא מזעזע או שבכלל אכלת משהו. אלה דברים שלא מתייחסים אליהם", אומר ישראל, שלמד בבית ספר פיראטי של חסידות סאטמר ויצא בשאלה לפני כחמש שנים. "המטרה של בית הספר היא ללמד דברים שמעלים אותך בסולם הקדושה. לא מתעסקים בגשמיות". מסגרות חינוך אלה משרתות פלגים וקהילות קיצוניים, כמו חסידות סאטמר, תולדות אהרון, נטורי קרתא וחלק מחסידות ברסלב, המרכיבים את "העדה החרדית". אנשיה לא מכירים במדינה ולא משתמשים בתקציב.

את תלמודי התורה (המיועדים לבני 5-13) ו"השיבות הקטנות" (המיועדות לבני 14-17) מממנים ההורים ובעיקר תרומות מחו"ל אך גם בארץ. "בכל חופש היינו צריכים לצאת ולהתרים אנשים, בדרך כלל בבתי כנסת", מספר ישראל, "התחרות היתה מי מביא את הסכום הכי גבוה".

פיקוח המדינה על בתי ספר, מבחינה פדגוגית וארגונית, נע על רצף הכולל מוסדות רשמיים (כמו חינוך ממלכתי או ממלכתי-דתי), מוכר שאינו רשמי (כמו הרשתות החרדיות הגדולות או בתי ספר אנתרופוסופיים), ומוסדות פטור. גם תקצוב המדינה משתנה, בהתאם למעמד. המסגרות הפיראטיות מרכיבות לפיכך קבוצה רביעית, המתנהלת בעצמאות מוחלטת: לא רק שאין עליהן פיקוח או סיוע של משרד החינוך או העירייה, הרי שאין להן גם קשר עם משרד הבריאות, פיקוד העורף או כל רשות ציבורית אחרת. לא ידוע איזו הכשרה יש למורים ולמנהלים, והתלמידים עצמם אינם רשומים במסגרות בהן הם לומדים.

מנגד אומר מקור בעירייה כי בפועל מתקיימת "מערכת יחסים סבוכה ומורכבת" עם כמה מבתי הספר הפיראטיים, בעיקר על רקע ניסיונם לקבל הנחה בארנונה, הניתנת למוסדות חינוך. הנחה כזאת אפשרית רק עם סמל מוסד, שעליו אחראי משרד החינוך. כדי לעקוף מכשול זה, מסתפקים בעירייה בתשלום חלק מהארנונה, תוך מסירת רשימות תלמידים והוכחות לעבודה עם יועצי בטיחות ובריאות. "זה לא הסדר מושלם, אבל הוא מאפשר לנו לשמור על המינימום שבמינימום", אומר המקור. לדברי גורמים שונים, ההערכה כי מדובר בכ-10,000 ילדים מתבססת על השוואה בין נתוני מרשם האוכלוסייה לבין נתוני מצבת התלמידים במערכת החינוך העירונית. ואולם, המספר המדויק של תלמידי "הזרם החרדי קנאי", כפי שהוא מכונה בעיריית ירושלים, או מספר המוסדות המרכיבים אותו, איננו ידוע.

התופעה מוכרת לבכירי משרד החינוך ולבכירי עיריית ירושלים, אך נראה כי הרשויות השונות לא ממהרות להתמודד איתה. גורם במשרד החינוך הופתע השבוע כששמע על הערכת העירייה, הוא היה משוכנע כי מדובר במספר קטן הרבה יותר.

לדברי ישראל, "אף אחד בקהילה לא מסתיר שצריך להתחמק מהרשויות. כבר לילדים בגיל חמש, המסר הוא שאסור לקחת שקל מהמדינה ושאסור לפנות לפנות למשרדי החינוך או הבריאות — מדובר באנשים ובמוסדות טמאים, שלא קשורים אלינו".

רחל, שגדלה באחת החסידויות ויצאה בשאלה לפני כמה שנים, זוכרת כי "יום אחד הגעתי לבית הספר ואמרו לי שהיום אין לימודים. כששאלתי מה קרה, אמרו שהמדינה עושה בדיקות באזור. אז הבנתי שאנחנו לומדים במערכת שהיא 'מתחת לשולחן', שאין בכלל שום אינטראקציה עם העולם החיצוני". המגע עם המציאות שמסביב כולל, בין השאר, ידיעת עברית, שרחל וישראל מספרים כי לא נלמדת באופן מסודר. ואולם, עוד לפני שמתחיל הוויכוח על שיעורי ליבה ותכני לימוד בחינוך החרדי, "יש שורה של נושאים שהם בגדר דיני נפשות, כמו בטיחות, תנאי בריאות מינימליים, מספר תלמידים בכל כיתה ופיקוח כלשהו מי נכנס ללמד", אומר גורם המכיר את מערכת החינוך החרדית, על גווניה ופלגיה, "מבחינה פדגוגית, אין כמעט הבדל בין בתי הספר שבמעמד 'פטור' לבין אלה הפיראטיים. עם זאת, מבחינה ארגונית הרי שאמור להיות פיקוח על הסוג הראשון, לפחות לגבי התנאים הבסיסיים ביותר של הפעלת המוסד, בעוד שהזרם הקנאי עושה מה שהוא רוצה". הוא מוסיף כי "קל לומר שזו בעיה של החרדים האלה, אבל למדינה יש אחריות להסדיר את התופעה".

לפני כשלוש שנים, החלה חברת מועצת העיר ירושלים מטעם מרצ, ד"ר לורה ורטון, לנסות לברר את מעמדם של בתי הספר הנסתרים מהעין הרשמית, אליהם הגיעה בעקבות סיפורים דומים לאלו של רחל וישראל. "פניתי לעירייה, לוועדת החינוך של הכנסת, למשרד החינוך ולמשרד הרווחה, אבל אף אחד לא מוכן לקחת אחריות על הילדים האלה", אומרת ורטון.

היא מוסיפה כי "אם היה מדובר בתחנת דלק פיראטית היו סוגרים אותה מזמן, אבל אף גורם לא מוכן לפעול נגד בית ספר פיראטי, שלעתים מסכן את הילדים שלומדים בו. לא צריכה להיות מחלוקת סביב הנושא: מדובר באכיפה של חוק חינוך חובה, המחייב את המדינה לדאוג לחינוך הבסיסי של כל ילד במדינה ובתנאים סבירים. כנראה מכיוון שמדובר בילדים חרדים, ולא כאלה המחוברים למפלגות הגדולות בעלות האינטרסים הצרים, אין מי שמטפל בעניין".

לדברי גורמים שונים, מדובר לכאורה בעבירה כפולה — לא רק על חוק לימוד חובה, המטיל חובה על

ההורים לרשום את ילדיהם בגיל חמש למוסד חינוכי ברשות המקומית שבה הם גרים, אלא גם על חוק הפיקוח על בתי ספר, האוסר על פתיחת מוסדות חינוך ללא רישיון ממשרד חינוך. רישיון זה בודק, בין השאר, ענייני בטיחות ותברואה, את המבנה הפיזי של בית הספר, ניהול כספי ועוד. במלים אחרות, פעילותן של המסגרות החרדיות הפיראטיות נובעת לא מעט מהיעדר אכיפה, שמקורותיה, כך נראה, הם בעיקר פוליטיים.

"אף אחד לא מתעסק עם החרדים הקיצוניים", אומר גורם הבקיא במערכת החינוך החרדית, "מבחינה זו, לא כל החוקים של מדינת ישראל חלים על מאה שערים". לדברי מקור אחר, "אם משרד החינוך בקושי מתמודד עם בתי הספר שבמעמד 'פטור', מי בכלל חושב לטפל במסגרות שבקצה הרצף?". לדבריו, תופעה דומה, גם אם בהיקף שונה, קיימת גם במזרח ירושלים.

הוויכוח בין משרד החינוך לרשויות המקומיות על שאלת האחריות בהפרות החוק לכאורה "גורם לחוסר טיפול. צריך להתחיל לאכוף את החוק, אבל המשרד והעירייה מעדיפים שלא להתעמת עם החרדים הקיצוניים", אומר מנכ"ל המועצה לשלום הילד, ד"ר יצחק קדמן, "כנראה שיש חשש מקבוצות פוליטיות, שאמנם אינן מזוהות עם 'העדה החרדית' אבל יתמכו בה ויגנו עליה, אולי מחשש שבהמשך הדרך מישהו עוד עלול לבדוק אותן".

במשרד החינוך בחרו שלא להגיב לפניית "הארץ" בנושא.